

CĂLĂTORI ROMÂNI LA MUNTELE ATHOS

IN SECOLUL al XIX-lea.

Relațiile Țărilor Românești cu Muntele Athos, în special cele ce se oglindesc în circulația de valori culturale, în schimbul de cărți și manuscrise și în mărturiile dărniciilor de tot felul, revărsate, într'un belșug impresionant, asupra mănăstirilor athonite, dealungul atâtor veacuri, începând dela 1350 înainte, sunt îndeobște cunoscute, datorită cercetărilor metodice făcute în veacul nostru de învățații: N. Iorga, St. Nicolaescu, M. Beza, Gh. Cioran, Pr. T. Bodogae, D. P. Bogdan și E. Turdeanu¹.

În articolul de față voi încerca să înfățișez legăturile strânse și neîntrerupte stabilite între lumea noastră și lumea smerită a monahilor retrași în Grădina Maicii Domnului, prin călătorii români, care s'au nevoit a străbate dealungul veacului al XIX-lea, cu toată nesiguranța mijloacelor de comunicație, pe uscat sau pe apă, drumul acesta lung și anevoios.

Athosul, „acest raiu pământesc și duhovnicesc“, cum îi spune

¹ N. Iorga, *Muntele Athos în legătură cu țările noastre*, în *Analele Acad. Rom.*, Seria II-a, Mem. Secf. Ist., XXXVI (1913—14), p. 447—517; Idem, *Daniile românești la Muntele Athos*, în *Rev. Istorică*, XIX (1933), p. 19—21 și 25; St. Nicolaescu, *Ajutoare bănești date de către domnitorii și boierii Țării Românești și ai Moldovei schiturilor și mănăstirilor din Sfântul Munte*, în *Convorbiri Literare*, XXXVI (1902), p. 958, (pentru celelalte lucrări ale lui St. Nic. vezi bibliografia dată în josul pag. 77—306, în partea privitoare la mănăstiri, de Pr. T. Bodogae în *lucrarea citată mai jos*); M. Beza, *Urme românești în răsăritul ortodox*, ed. II, București, 1937; Γ. Τσιόρβαν, *Σχέσεις τῶν ῥουμανικῶν χωρῶν μετὰ τοῦ Ἁθῶ καὶ δὴ τῶν μονῶν Κουτλουμουσίου, Λαύρας, Δοχειαρίου καὶ Ἁγίου Παντελεήμονος ἢ τῶν Ῥώσων*, Athen, 1938; Pr. T. Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfântul Munte Athos*, Sibiu, 1941; D. P. Bogdan, *Despre daniile românești la Athos*, în *Arhiva Românească*, VI (1941), p. 263—369; E. Turdeanu, *Legăturile românești cu mănăstirile Hilandar și Sfântul Pavel dela Muntele Athos*, în *Cercetări Literare*, IV (1940) p. 60—113.

Chiriac Râmnicăeanu, unul dintre călătorii veacului al XIX-lea, „grădina soarelui pe malul mării și pe vârf de munte”, cum îi spune Al. Pencovici, un alt călător al aceluiaș veac, a atras de timpuriu pe călătorii români prin faima vieții curate și pioase a călugărilor, prin faima sfintelor moaște pe care le păstra și prin frumusețea neîntrecută a priveliștilor sale.

Călători români la Athos înainte de secolul al XIX-lea.

În secolul al XIV-lea, în care Athosul a dat Țării Românești pe un Nicodim și pe un Hariton, asupra cărora nu e nevoie să mai insist, importanța lor pentru viața bisericii noastre fiind bine cunoscută, știm că s'a dus la Sfântul Munte¹, trimis de Vlaicu Vodă, Domnul Țării Românești, *jupanul Ioan Neagu Vitefe*, ducând la mănăstirea Cutlumuș condițiile pe care acesta le punea pentru a deveni ctitor².

La începutul secolului al XVI-lea doi călugări moldoveni, *Visarion* și *Filip*, veniți să-și înalțe sufletul în lumea Sfântului Munte, se nevoesc întru ale spiritului în mănăstirea Zografului învățând și copiind cărți³.

E interesant de amintit că, tot la începutul acestui veac, Țara Românească, în care Nifon dăduse vieții bisericești o alcătuire statornică, va primi, cu prilejul sfințirii mănăstirii Argeșului, vizita Patriarhului de Constantinople, *Teolept*, însoțit de episcopii de Seres, de Sardes, de Midia și de Melenic și vizita întregului cler înalt al Athosului în frunte cu *Gavriil Protul*⁴.

*Teofan*⁵, Mitropolitul lui Alexandru Lăpușneanu, e trimis la Athos să supravegheze lucrările de refacere ale Dohiarului, căruia i-a făcut și sfințirea⁶.

¹ Voiu da cele ce urmează fără pretenția de a fi epuizat tot materialul ce s'ar fi putut folosi.

² Pr. T. Bodoșogae, *op. cit.*, p. 173—4.

³ E. Turdeanu, *Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Cercetări Literare*, V (1943), p. 197—199 și 223; Cf. și N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, I, ed. II, București, 1925, p. 99 și C. N. Tomescu, *Scurtă povestire istorică despre sfânta mănăstire Neamțu și despre așezările monahale supuse ei*, Neamțu, 1942, p. 14.

⁴ Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 140—1; Idem, *Istoria Bisericii Românești*, I, ed. II, București, 1929, p. 135—6.

⁵ Mai târziu acesta se retrage la Dohiar, unde și moare fiind îngropat în stânga nartexului. Pr. T. Bodoșogae, *op. cit.*, p. 228 și 230.

⁶ Se pare că Radu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitul, a fost crescut în mrea. Ivirlui, unde a învățat carte grecească Cf. N. Iorga, *Istoria Literaturii Românești*, I, p. 228.

Pentru secolul al XVII-lea mențiunile despre închinătorii și șezătorii temporar la Sfântul Munte sunt ceva mai multe. Pentru vremea lui Matei Basarab pomenim pe *Ioan din Gomionița* — mânăstire din Bosnia — ajuns egumen al mânăstirii Dealului, după ce mai înainte fusese la Athos¹, pe *Meletie Macedoneanul*, egumenul Govorei, care a învățat meșteșugul tiparului la Zograf² și pe *Melhisedec Peloponezianul*, egumenul mânăstirii Câmpulung, „numit și Melhie egumen”.³

În vremea lui Constantin Brâncoveanu, boierul *Constantin Sărăchinu Paharnicul*, „fiul lui „Gheorghe Dohtor Criteanul”, ducându-se, cum spune el însuși „spre închinare la muntele Athos” a găsit în „acea grădină a Maicii Preciste”, între multe „cărți de înțelepciune și cartea numită „Floarea Darurilor” scrisă în limba grecească”. O aduce în țară dând-o spre tălmăcire ieromonahului *Filothei Sfântagoreful*, care se afla atunci în țară⁴.

Dar cel mai de seamă închinător din vremea aceasta și primul, de altfel, care ne-a lăsat și o descriere de călătorie, cu drept cuvânt faimoasă, este *Ioan Comnenul* (Ἰωάννης Κομνηνός), locitorul lui Constantin Vodă Brâncoveanu. Cunoscuta descriere a viitorului episcop de Dristra, editată de Antim Ivireanul la Snagov în 1701, poartă titlul de: Ἰεροσυνήταριον τοῦ ἁγίου Ὁρου τοῦ Ἀθωνος⁵

¹ Acesta tipărește, la Târgoviște în 1648—9, Triodul pe care Doamna Elena, sora lui Udriște Năsturel, îl oferă lui Damaschin, „Protosul dela Athos, care va fi venit pe acel timp prin țară”. Cf. N. Iorga, *op. cit.*, p. 276—77.

² Se pare că Matei Basarab a adus buchi din Rusia din indemnul acestui „arhitepograf”. Cf. D. I. Simonescu, *Vieța literară și culturală a Mânăstirii Câmpulung (Muscel) în trecut*, Câmpulung, 1926, p. 11 și 26; E. Turdeanu, *Din vechile schimburi culturale dintre Români și Jugoslavi*, în *Cercetări Literare*, III (1939), p. 171 și N. Iorga, *op. cit.*, p. 244.

³ Acesta desfășoară o bogată activitate culturală în tipografia adusă de Matei Basarab din Rusia. D. I. Simonescu, *op. cit.*, p. 11, 25, 26.

⁴ Tipărită la Snagov de Antim Ivireanul la 1700. Cf. N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, I, București, 1929, p. 205 și II, Buc., 1938, p. 236. Filothei a mai tradus și „Învățăturile creștinești”. Cf. D. I. Simonescu, *op. cit.*, p. 29 și N. Iorga, *op. cit.*, II, 1928, p. 86 și 481.

⁵ Cf. Pr. T. Bodogae, *op. cit.*, p. XIV. Asupra lui Ioan Comnen vezi d. p.: C. Erbiceanu, *Domnii și boerii români ca fondatori și ctitori ai monastirilor din Sf. Munte Athos*, în *Revista Teologică*, III (1885), nr. 29 p. 225—229 și de același, *Biografia unora dintre profesorii Academiei domnăști grecesci din București și Iași*, *ibidem* nr. 34, p. 268—270.

Pentru secolul al XVIII-lea mărturiile se înmulțesc, comparativ cu veacurile precedente. Amintim, în primul rând, pe Paisie, care după multă pribegie — stătuse și la noi în țară la Schitul Poiana Mărului — Râmnicul Sărat¹ — ajunge în jurul anului 1750 la Pantocrator, unde strânge în jurul său un mare număr de ucenici. Dintre aceștia pomenim pe Macarie și pe Gheorghe, monahi români veniți să se desăvârșească la Athos.

Macarie, dela Cernica, este viitorul ierochirix — predicator — al Mitropoliei Ungrovlahiei. La Pantocrator, alături de Paisie, acesta învață grecește, în vederea tălmăcirilor din cărțile sfinte².

Gheorghe era de loc de prin părțile Sibiului. Venind în București, intră în serviciul unui arhieru grec, cu numele Roșca, despre care auzise că va pleca în Răsărit și așa ajunsese la 1760, mirean fiind, în Sfântul Munte, unde, după ce fu făcut rasofoar și diacon, se dădu sub ascultarea lui Paisie, care era la schitul Sfântul Ilie și pe care, de altfel, îl va urma mai apoi la Vărzărești (Putna), Dragomirna, Secu și Neamțu. La 1 Septemvrie 1781, când venise în București pentru a pleca din nou la Athos, primește dela Mitropolitul Grigorie sarcina conducerii schitului Cernica, unde va desfășura o vie activitate, înoind clădirile și mai ales principiile de viață ale călugărilor³.

În anul 1766 se pare că a fost spre închinare la Muntele Sfânt preotul bănățean Mihail Popovici, cel care la 1770 va face parte din delegația trimisă la împărăteasa Ecaterina a II-a a Rusiei. Acest bănățean era deprins cu scrisul. Ne-a rămas dela el un jurnal de călătorie în legătură cu drumul său la Moscova. A scris și o re-

¹ Aci a învățat românește. At. Mironescu, *Istoria mănăstirii Cernica*, M-reă Cernica, 1930, p. 8; pentru Paisie cf. și N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, II, ed. II-a, Buc., 1932, p. 160—1; Dr. Bitay Árpád, *Ceva despre Paisie Veliciovski și Evghenie Bulgaris*, în *Daco-romania*, Cluj, II (1921—22), p. 682; Ierodiaconul Grigorie, *Viața cuviosului părintelui nostru Starețului Paisie*, M-reă Neamțu, 1817 și ediția lui Gh. Racoveanu, Râmnicul Vâlci, 1935.

² Vezi Economul D. Furtună, *Ucenicii Starețului Paisie în mănăstirile Cernica și Căldărușani, cu un scurt istoric asupra acestor mănăstiri*, teză de doctorat, București, 1927, p. 63—64 și At. Mironescu, *op. cit.*, p. 8.

³ Dela 1 Aprilie 1794 conduce și mănăstirea Căldărușani, trezind-o la o viață de înaltă cultură. Moare la 3 Dec. 1806, fiind îngropat la Cernica. *Ibidem*, p. 160—163. Cf. și Ec. D. Furtună, *op. cit.*, p. 14, 45—46, 114—115 și G. Erbiceanu, *Arătare pe scurt dintru început de când s'au zidit Sfânta Mănăstire Cernica...* în *Biserica Ortodoxă Română*, XXII, (1895), p. 1008—1015.

lație asupra călătoriei pe care a făcut-o în Orient, relație din care ne-a rămas doar un mic fragment¹. Aflăm de aci că a trecut cu caiul către Țarigrad pe lângă „ostroavele de pre lângă s[ve]ta Gora”: „Thasos”, „Samotrak” și „Limnulu. Putem foarte bine presupune că el venia dela Athos, dar, în niciun caz nu putem afirma acest lucru cu siguranța cu care o face cel care a publicat acest fragment, bazându-se exclusiv pe acest text.

La 8 August 1779 — anul mutării lui Paisie dela Secu la Neamț — monahul *Gherontie*, dela mănăstirea Secu, scrie moșului Pătrașco că-i pare rău că nu l-a văzut la Mlinăuți, —căci cine știe dacă se vor mai vedea în viața aceasta, căci el pornește spre Sfântul Munte².

Știm, pe de altă parte, că în curtea bisericii Oțetari au trăit pe vremuri, în veacul al XVIII-lea, *Iason*, Arhimandritul, împreună cu nepotul său, călugărul *Sofronie*, bun cunoscător al muzicii psaltice. Acest *Iason*, care era un om foarte bogat, călătorea adeseori la Sfântul Munte³.

Moldoveanul *Meletie Ghica*, din familia domnitoare, s'a călugărit în Lavra Sfântului Munte. De aci se va întoarce în Moldova, fiind, înainte de căderea Bucovinei, egumen la vreuna din mănăstirile de acolo, căci avea titlul de arhimandrit. La 1777, nevoind să rămână sub Austriaci, fuge din Bucovina, pe ascuns, retrăgându-se la metania sa din Sfântul Munte, unde, bolnav fiind, trăește în mari lipsuri. Dascălul *Kyr Meletie Românul*, care petrecea și el ca monah la Sfântul Munte, era omul său de încredere⁴.

¹ Publicat, cu o scurtă introducere, de Nicolae Anastase Gheorghiu, sub titlul: *Un preot bănățean, Mihail Popovici, la Muntele Athos și locurile Sfinte în 1766*, în *Cercetări Literare* I (1934), p. 118—119.

² Cf. T. Bălan, *Documente Bucovinene*, VI (1760—1833), București, 1942, p. 364.

³ Într-una din călătoriile sale a făcut cunoștință la Salonic cu românul macedonean *Rusailă*, blănar din orașelul Castoria, pe care l-a convins să vie să se așeze la București. Ii înlesnește, de altfel, cumpărarea unei case în ulița Teilor, din mahalaua Oțetarilor. Acest *Rusailă* este tatăl viitorului Mitropolit Nifon Ruscescu (n. 1789 † 1875), întemeietorul Seminarului care-i poartă numele. Cf. Pr. Gr. N. Popescu, *Din trecutul Seminarului Nifon Mitropolitul din București*, București, 1943, p. 18.

Tot în secolul al XVIII-lea a fost la Sfântul Munte ieromonahul *Gherasim* dela Schitul Pocrov, din apropierea m-rii Neamțului. Cf. C. Bobilescu, *Pocrovul*, Craiova, 1943, p. 47—48.

⁴ Informațiile sunt scoase din Testamentul Arhimandritului *Meletie*, publicat de Melchisedek în *Chronica Hușilor și a episcopiei*, Bucu-

Se observă ușor din cele scrise până aci că aproape toți acei care și-au îndreptat pașii, întru desăvârșirea sufletului și a minții „spre această bibliotecă centrală a lumii ortodoxe, cum îi spune cu drept cuvânt Dr. M. Murko”¹, au fost clerici. Întorși în țară mulți dintre ei joacă un rol însemnat în viața culturală a Românilor.

Profesorul D. Simonescu pune undeva² față în față Ortodoxismul cu Umanismul. Unuia i se cerea să producă scrieri de natură religioasă pentru hrana sufletului sau pentru nevoile slujbii bisericii, iar altuia i se cerea să producă scrieri în care să se imite literaturile greacă și latină. Ambele se slujeau pentru „realizarea acestor tendințe deosebite de același instrument care era clerul”³. Importanța clerului este, îndeobște, prea cunoscută pentru ca să mai insistăm asupra lui.

resci, 1869, p. 358—366. Tot de aci aflăm că un oarecare tânăr Gavriil îl servește de când era copil (dispune pentru acesta o sumă de bani) și apoi că „are să ia încă metania mea 200 lei, pentru care am dat poliță fostului Igumen Grigorachi, care s'a dus în taxidă la Moldova” (p. 362). Cf. și N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, II, ed. II-a, București, 1932, p. 175. Dintre călugării dela Athos, care vin în această vreme pe la noi prin țară, obicinuit după milă mai pomenim: 1) pe egumenul sârb Achim—Macarie, dela Hilandar, 2) pe Meletie și Gavriil dela Vatoped, care colectau pe la 1750 bani pentru Academia athonită, 3) pe Grigorie dela Xiropotam pe la 1752, rămas paroh la compania de comerț din Brașov (P. T. Boddogae, *op. cit.*, p. 156, 125, 206) 4) și pe Arhimandritul Gligorie dela mănăstirea Sfeti Pavlu, venit cu sfânta cruce pe la 1764 (N. Iorga, *Studii și Documente*, II, p. 61). Poate tot călugării greci, care au venit în vremea aceasta în țările noastre, au adus cu ei, între multe alte msse., și o versiune a Fisiologului, prelucrată de Damaschin Studitul, fost arhiereu al Naupactei între 1566—1570. Vezi: N. Cartoian, *op. cit.*, II p. 234.

¹ Citat de N. Cartoian, *op. cit.*, I, p. 4.

² D. Simonescu, *op. cit.*, p. 3—4.

³ Țin să precizez un lucru care se va fi observat, de sigur, că nu toți călătorii pomeniți până aci sunt români. Cum însă activitatea lui Paisie, bunăoară, sau a lui Ioan Comnenul se desfășoară în legătură cu neamul nostru, se înțelege, de sigur, că aceștia nu puteau să lipsească din șirul celor amintiți. De altfel lucrul acesta interesează mai puțin pentru vremea aceasta. Uneori ar fi și foarte greu, sau aproape imposibil, să precizăm neamul unora dintre ei. Despre Filothei, bunăoară, N. Cartoian (*loc. cit.*) ne spune că era român, câtă vreme N. Iorga (*loc. cit.*) spune că „poate să fi fost grec de origine și unul din călugării lui Antim la Snagov”.

Călători români la Muntele Athos în secolul al XIX-lea.

Mișcarea Paisiană. Călători clerici.

Pășind în *veacul al XIX-lea*, semnalăm în primul rând stăruința clericilor de a se apropia de acest izvor al luminii și al păcii.

Legăturile stabilite între diferitele mănăstiri ale provinciilor românești ca și păstrarea contactului, direct și strâns, cu lumea Republicii monahicești se datoresc, de sigur, mișcării paisiene. Mănăstirea Neamțului, Căldărușanii și Cernica erau strâns legate întreolaltă. Călugării munteni aduceau din Moldova cărți și manuscrise, pe care le transcriau apoi spre folosul sufletului lor. Plecările călugărilor spre Sfântul Munte, în această vreme, trebuie să fi fost foarte dese. La mănăstirea Căldărușani exista, pare-se, pe la 1840, un fel de formular de învoire, pe care starețul îl completa, când i se prezenta un solicitator:

„Acești părinți anume () de aici din sfânta mănăstire Căldărușani având dorință să meargă la Sfeta-Agoră și pentru încredințare li s'au dat slobozenie să meargă”.¹

În anul 1812, între Octomvrie și Decemvrie, monahii *Gherontie* și *Grigorie* dela mănăstirea Neamțului, însoțiți de ieromonahul *Calinic*, duhovnic în mănăstirea Secu, pornesc, pe uscat, spre Sfântul Munte, sub conducerea lui *Iachint*, urmașul cuviosului Gheorghie, reformatorul, în scaunul de stareț al mănăstirii Cernica. Acesta cunoștea drumul, căci avusese fericirea să-l mai străbată și altădată.²

„Luând”, în București, „blagoslovenie dela cel ce ocârmuea Scaunul Mitropoliei Ungrovlahiei”³, cei patru monahi au pornit la drum pentru „închinăciunea sfintelor mănăstiri celor de acolo și întâlnirea cuvioșilor Părinți pentru folosul sufletului”⁴ și ca să cunoască scrierile de prin cele mănăstiri⁵.

¹ Econ. D. Furtună, *op. cit.*, p. 80—1 și 90.

² Cf. C. N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei* (1823—1834), Chișinău, 1927, p. 7. Despre acest Iachint Chiriace Rômniceanu (*Bis. Ort. Rom.*, XIII (1889—90) ne spune că era om slujit „în casă Domnească a Sufului Vodă în domnia întâia”, că a fost „igumen doi ani la sfânta mănăstire din Aton, Simopetra” (p. 29), „pre carea a izbăvit-o și de datorie dela turci” (p. 292).

³ A. I. G. Lesvioudacs, *Istorie bisericească prescurt*, București, 1845, p. 412.

⁴ Prefață la 'Επιστολὴ a lui Iosif al Argeșului citată de C. N. Tomescu, *op. cit.*, p. 7—8.

⁵ A. I. G. Lesvioudacs, *loc. cit.*; C. N. Tomescu, *loc. cit.*,

Mergând ei „până la Seres, oraș mare, trei zile cu depărtare de Sfântul Munte”, s’au despărțit, „Părintele Iachint voind a trage la Sfântul Ierusalim” „și de aciia nu am mai putut înțelege de a sa viață și unde”¹.

Ceilalți trei au ajuns cu bine la Sfântul Munte, unde au

„încunjurat toate mănăstirile de acolo și alte locuri vrednice de a le cunoaște cinevaș”².

Niciunul din izvoare nu precizează cât au stat aceștia la Sfântul Munte, nici pe unde anume au umblat. Li întâlnim, la întoarcere, atacați, în apropierea orașului Filipopole, de niște tâlhari, care-l jefuesc pe Gherontie „ca de taleri 4000”³. Acesta, de altfel, n’a supraviețuit acestei întâmplări. După ce cei rămași împlinesc trista datorie a îngropării celui mort, în mănăstirea Sfinților Anarghiri, din apropiere, o pornesc spre țară, Grigorie, viitorul Mitropolit al Ungrovlahiei (1823), oprindu-se la București, iar Calinic ducându-se la mănăstirea Neamțului⁴.

Cunoscuta activitate culturală, atât de bogată, a lui Grigorie Dascălul și a cuviosului Gherontie, care nu este întâmplătoare, trebuie, de bună seamă, să fie pusă în legătură și cu influența binefăcătoare a Athosului, exercitată asupra lor indirect, prin Paisie, și direct, prin ceeace ei au văzut și și-au însușit acolo, lucru care ne interesează numai pentru Grigorie, căci numai el a putut să se folosească de acestea⁵.

Un alt cernican, duhovnicul *Pimen*, plecase la Sfântul Munte,

presupune că aceștia au adus de acolo, între altele, „Tripesnițul”, care s’a adăugat, tradus, poate de Grigorie, în românește la Penticostarul din 1820.

¹ Chiriac Râmnicăeanu, *op. cit.*, p. 29.

² Al. G. Lesviodacs, *loc. cit.*

³ Chiriac Râmnicăeanu, *loc. cit.*

⁴ C. N. Tomescu, *op. cit.*, p. 8. De altfel, Grigorie se va mai întoarce odată la Filipopole, pentru a desgroapa oasele iubitului său părinte sufletesc, care i-a fost prieten nedespărțit, de când l-a cunoscut în Școala dela Sf. Sava, unde fuseseră colegi. Cf. Pr. Nic. M. Popescu, *Viața și faptele Părintelui Grigorie Dascălul*, în *Bis. Ort. Rom.*, LII (1934), număr închinat Mitropolitului Grigorie IV-lea, p. 289—305 și Chiriac Râmnicăeanu, *op. cit.*, p. 30.

⁵ Pentru activitatea lor Cf. indicele la I. Bîanu—N. Hodoș—D. Simonescu, *Bibliografia Românească Veche*, II (1910) și III (1936). I. Ionașcu, *Știri noi despre Mitropolitul Grigorie Dascălul*, în *Bis. Ort. Rom.*, LVI (1938), p. 18—29; N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, II, ed. II, Buc., 1932, p. 189—191.

nu știm în ce împrejurări, tot în anul 1812. În 1817 bătrânul stareț Doroftei al mănăstirii Cernica, trimite după el, în vederea succesiunii, pe *Calinic*. Acesta umblă cu acest prilej pe la toate mănăstirile din Sfântul Munte ¹.

În anul 1813 întâlnim ducându-se spre închinare la Athos un mirean, din orașul București, cu numele *Alexie* ².

Un an mai târziu, „la leat 1814”, ierodiaconul *Chiriac Rôm-niceanu* ³, cu metania la Cernica, pornește dela mănăstirea Tismana la „Sfitagora”, însoțit fiind de părintele *Partenie*, economul Tismanei și de ieromonahul *Ștefan*, „ambii fii duhovnicești” lui ⁴. Acest Chiriac Rômnicăeanu, care a umblat pe la atâtea din sfintele lăcașuri ale Țării Românești, pornește la Sfântul Munte, fiindcă era dornic de învățătură și desăvârșire. La București se oprește pe la fratele său, „Ciaș Iancul”, care-i dă „căruță cu chirigiu cu plată și arnău”, o scrisoare „către capicheiaoa dela Dunărea” și 200 taleri pentru cheltuiala drumului (p. 222 și urm.). De acolo pleacă spre Dunăre, trecând-o, cu un caic turcesc, pe la Zimnicea,

¹ *Cassian*, *Istoria Sf. Mănăstiri Cernica*, citat de At. Miromnescu, *op. cit.*, p. 173. Călugării aleg de stareț pe Calinic, căci Pimen era prea aspru.

² Cf. P. r. T. Bodoș, *op. cit.*, p. 156—157. Acesta va muri acolo.

³ Toate afirmațiile pe care le fac privitor la Chiriac și la această călătorie se sprijină pe Scrierea acestuia, publicată de C. Erbicăeanu sub titlul: *Scrierea Ieroschimonahului Arhimandrit Chiriac Romnicăeanu* (după msul. autograf), în *Bis. Ort. Rom.*, XIII (1889—90), p. 25—33; 86—92; 165—174; 215—225; 288—294; 361—377; 442—448 și pe fragmentele dintr'un alt ms. publicate tot de C. Erbicăeanu în *aceeași revistă* vol. XXVII (1903), p. 189—193. (Cf. și *Bis. Ort. Rom.*, XII (1888—9), p. 529—537 și XIV (1890—91), p. 408—422). Scrierea a apărut la 1889 în broșură sub acelaș titlu.

⁴ Acest Chiriac, originar din Râmnicul Vâlcii (p. 26), este fiul Mariei, „fata clericului popii Ghinea din Râmnic (p. 31), și a lui Petru Bogasieru, din neamul Tarvelea, din Târgu-Jiu (p. 87, 90). Învață la Râmnic și apoi, în vremea copilăriei, petrece opt ani la mănăstirea Bistrița, „spre învățătura cărții și a bunelor năravuri”. După ce stă 3 ani la metocul Sf. Mitropolii Goranul, „spre mai buna pedepsire a învățăturai” vine la Sf. Mitropolie a Bucureștilor, unde rămâne cinci ani (p. 26—27). De aci, la 17 Febr. 1800, merge la „sfânta obștime Cernica” (p. 27, 30—31). Aci primește „sfântul chip de monahie în mantie” (p. 28), iar la 1804 e făcut ierodiacon de către chiriosif, Episcopul Argeșului (p. 31). La 1806 părăsește Cernica. Înainte de a se așeza la Tismana ca diacon, aci de altfel se și preoțește, Chiriac cutreeră pe la Iazerul și Stănișoara, unde folosește mult dela bătrânul Sava Stănișoreanu, umblat mult pe la Sf. Munte, Neamțu și Poiana Mărului (p. 32).

plătind fiecare „câte un galben funduc de 9 lei. Mergând apoi la o casă de sfat a Turcilor în marginea cetății „Sfiștogului“, călătorii noștri sunt cercetați asupra intențiilor pe care le au, trebuind să plătească fiecare câte 12 taleri. Trimițând înapoi căruța și arnău-tul, dat de fratele său Iancu, Chiriac și tovarășii săi de drum se alătură unor „Greci cu marfe cordovane“, „care mergeau cu un mic chervan“ dela București la Ianina. Pomenește a fi trecut pe la „Iatropolea și pre la Pleavina“, umblând apoi zile întregi „prin groazănice“ „pustietăți și munți“, pe unde îi purtau „acei doi, trei cochini“, care se învoiseră să le ia „câte ceva povară din cărți și haine de drum“, pentruca să nu li se ostenească prea tare caii lor. După ce au trecut peste muntele cel mare „Gogea Balcani“ și au „pogorît la Giumaia și la Dupniță“¹, călătorii noștri se despart de acei chervangii, care le-au luat un preț cam mare pentru puținul „calabalâc“, compus din cărți și alte lucruri, adunate „în câte o păriașche desagi“, pe care li-l transportaseră până aci. Fratele Partenie, ieșindu-și din fire, îi și blesteamă pentru acest lucru și blestemul aceștia îi ajunge, căci își vor pierde un cal cu cordovane. La Dupnița se odihnesc două zile și de acolo pornesc cu un chervan bun la Seres, în care ne spune că „iaste Mitropolit și 12 monăstiri creștinești“, „giamii turcești mulțime“, Pașă și Muf-tiu. Ne mai spune că în mijlocul orașului este o grădină mare, „îngrădită cu ziduri“, având „ceșmele aurite“. După ce se odihnesc, în acest oraș, trei zile la un han creștinesc, au „purces iar cu chervan deosăbit mergători la Sfântul Munte, unde numai cu catări să umblă, fără parte femeiască“. În orașelul Negrita își vând caii, închirind catări. Înainte de a păși pe pământul peninsulei sfinte, călătorii mai trec prin orașele Sf. Varvara și Izvorul.

Iată-l pe ieromonahul Chiriac, vibrând la vederea atâtor frumuseți, adunate într'un singur loc, descriindu-ne, ca un adevărat poet, momentul în care îi apar în fața ochilor locurile după care jinduise atâta:

„D'eacia ne-am pogorît la vale tot prin castani, și alte neamuri de copaci ciudați și alte neamuri de păsări schimbate, apoi suindu-ne în deal pre un munte, când am fost în vârful și ne-am uitat în vale, unde era să pogorim cu catirii de căpeastre, am văzut minunata mare, ca o masă vinătă, arătând fața ca a aerului al-

¹ Pe la Giumaia, care e așezată mai la Sud au trecut, de sigur, cu al doilea chervan, după ce se despărțiseră de celălalt la Dupnița.

bastră și mare foarte și am făcut trei închinăciuni până la pământ cu lacrimi mulțămind lui Dumnezeu, că am ajuns până acolo". (p. 224).

Continuându-și drumul, călătorii ajung la „conacul sfintei monăstiri Hilindăriul", despre care Chiriac ne spune că e aproape de „Heriso", „locul unde-și au sfintele monăstiri plugurile și vitele cu argații, de-și pun grăurile de hrană". Întâlnește acolo pe proegmenul sârb Metodie, care, înainte vreme, fusese la metohul Hilandarului din Baia de Aramă (Mehedinți), de unde mergea adeseori la Tismana. Aci sunt bine ospătați, căci „avea pește de mare verde și roșul, gătit cu unt-de-lemn și vin negru și pâne bună arnăut".

Se duc de aci la Hilandar, unde se odihnesc „trei zile întru perierghia" „sfintelor orîndueli ale bisericei și altele, întru care foarte ne-am bucurat, folosindu-ne (p. 225). Despre această mănăstire ne spune că are hramul „prea Sfintei Adormiri a Maicii lui Dumnezeu"¹ și că e zidită de „împărații Serbilor Simeon și fiul său Sabba"².

Dela Hilandar părinții proschinitari pornesc spre mănăstirea Sf. Pavel, „ce este în marginea mării, de unde să vede muntele Olimbul al Sfântului Ioanichie cel Mare" (p. 290). Despre această mănăstire, Chiriac, care stă în ea un an ca ecclesiarh și egumen, nu ne spune decât că atunci se dura acolo o clădire nouă.

De acolo el pleacă, împreună cu monahii Partenie și Pafnutie, în taxid, în Țara Românească având cu ei sfinte moaște, ca să strângă bani pentru clădirea cea nouă³.

În anul 1818 Pafnutie și Chiriac se întorc să dea socoteală despre ceea ce strânseseră, cu multă osteneală, în cei patru ani petrecuți anume pentru aceasta în Țara Românească și în Moldova⁴.

Pentru serviciile aduse mănăstirii în acești patru ani — strânsese 15.000 taleri, 7 catări, cărți și altele — Patriarhul Grigorie

¹ De fapt hramul este „Intrarea în Biserică", vezi P. r. T. B o d o g a e, *op. cit.*, p. 148. Dacă ținem seama de faptul că ieroschimonahul Chiriac scrie însemnările sale după ce trecuseră doisprezece ani de când vizitase aceste locuri, ne dăm seama cât de ușor a putut face această confuzie.

² Asupra acestora dă câteva amănunte după „cum scrie la vieața lor" „la mineele cele cu vieți" (p. 288). Mai relatează pe larg, o legendă privind încercarea unui papă de a-și însuși anumite lucruri dela Hilandar.

³ *Bis. Ort. Rom.*, XXVII (1903), p. 189—193.

⁴ Partenie rămăsese la Tismana, unde e făcut egumen și arhimandrit.

il săvârșește arhimandrit în paraclisul, ce-l avea la Sf. Lavră (p. 444—445).

Cucernicul închinător nu ne spune dacă a mai fost și pe la alte mănăstiri dela Sfetagora.

În același an (1818) Chiriac se întoarce în țară, nu știm pe ce drum, ducându-se la metania sa, unde face, împreună cu tot soborul, cuvenitele slujbe pentru tatăl său, care murise ca monah în această sfântă mănăstire¹.

Mai târziu în sfânta mănăstire Călui, unde păstorea ca egumen, Chiriac alcătuește un fel de cronică, din care am scos toate câte le-am dat până aci, în care se găsesc — e drept cam amestecate — o mulțime de informații asupra boerilor și clericilor din vremea sa. Ne dă el însuși principiul după care s'a condus și anul în care a alcătuit această scriere:

„Căci cât am putut ținea minte din copilăria vârstei de ani 10, am scris acum la leat 1826, Iulie 16, † Chiriac Arhimandritu Rômniceanu, Igumen Caluiu sin Petru Bogasieru ot Rômnic”².

Este interesant să reamintim, la capătul celor spuse până aci, că acest neobosit și pasionat călător s'a format la mănăstirea Cernica. Influența sa asupra obștii care i-a fost încredințată spre conducere va fi fost, de sigur, binefăcătoare. Rânduiește, de altfel, aci tipicul dela Cernica și Căldărușani „după știința și iscușenia rânduelii sfintelor monastiri ale Sfitagorii și ale chinoviilor ce am învățat”³.

Din scrierea Arhimandritului Nectarie Banul, din Lavra Sf. Sava a Palestinei: Viața și petrecerea în lumea aceasta vremelnică a cuviosului părintelui nostru *Arhimandritului Irinarh Roset*, duhovnicescu meu părinte⁴, aflăm că acest boer moldovean din fa-

¹ În timpul revoluției din 1821 pribegeste împreună cu fratele său lăncu la Brașov, Slatina, Pitești și Câmpulung. Îl întâlnim apoi predând „la Domneasca țercofnicilor școală, adecă ce iaste asupra învățăturilor gramaticilor din eparhia Sfintei Mitropolii”, de unde în 1823 e orânduit egumen la sfânta mre. Căluiul din Romanai. Cf. *Scrierea* publicată în broșură p. 73.

² Cf. p. 73 a *Scrierii* publicată în broșură. Asupra lui Chiriac cf. și E. m. Vîrtosu, *Dionisie Ecclisiarhul — un ms. din 1816 — în Arhivele Otteniel*, VIII (1929), p. 208.

³ Loc. cit. de E. c. D. Furtună, *op. cit.*, p. 82.

⁴ Publicată de C. Erbiceanu, în *Bis. Ort. Rom.*, XXII (1898), p. 603—632 și în broșură separată în București în 1898.

milia Roseteștilor, originar din Focșani, s'a dus în 1819 la Sfântul Munte, de unde se întoarce în Moldova, la izbucnirea revoluției din 1821, trecând prin Italia.¹

Grigorie Radu, care se numără, la un moment dat, printre uneltitorii împotriva stareșului Neonil dela Neamțu, se călugărise la Sfântul Munte, la schitul Prodomul, de unde în anul 1819 se întoarce la Cotnari la o vie a sa².

În 5 Iunie 1835 a plecat la Sfântul Munte, pe calea uscatului, negustorul craiovean *Hagi Nicolau*³. Acesta era bulgar după neam, dar începuse a se româniza. Din însemnările sale de călătorie, descoperite, într'un „catastiv” de Directorul Arhivelor Statului din Craiova, observăm că el nu știa încă să scrie corect românește. Negustorul ne spune că a trecut Dunărea pe la Rahova și pomeneste a fi trecut, între altele, pe la „tetova”, „etropole”, „samacovi”, „dupița”, „giumaia”, „creșina”, „negrita” și „ersovi”. În a 24-a zi, „la iunie 28”, a ajuns la Athos.

„Și amî șezutî la sfîntulî munte 50 de zile”.

Partea dela început a însemnărilor, singura care ne interesează⁴, mai cuprinde pe lângă cele amintite până aci, o listă de 32 sfinte lăcașuri, pe la care se pare că s'a închinat hagiul craiovean. Lista conține numele celor 20 mănăstiri împărătești, date, cu câteva excepții, în ordinea lor de pe litoral, și numele schiturilor celor mai importante. Uneori hagiul a uitat numele schitului, sau hramul respectiv și atunci lasă loc gol. De câteva ori greșește în indicarea hramului. Iată, bunăoară, ce scrie la numărul 2 al listei de lăcașuri:

„la mănășterea castamînitî hramu sfîntuli costandini”⁵.

¹ Mai încercase cu trei ani mai înainte să plece la Sf. Munte, dar fusese oprit de Mitropolitul Ungrovlahiei la tipografia Mitropoliei. Se călugărise în sf. mre. a Neamțului, unde învață meșteșugul tipografiei. Este întemeietorul mrei. Horaița, de unde plecă la Ierusalim, întemeind o mre. pe muntele Thavorul.

² Cf. N. Bănescu, *Stareșul Neonil, corespondența sa cu C. Hurmuzachi și Andrei Șaguna*, Vălenii-de-Munte, 1910, p. 18 notă. Tot de aci aflăm că monahul Boțan, alt uneltitor împotriva stareșului Neonil, surghiunit la Buluc pentru prea multele sale fapte necugetate, se duce prin Galați la Sf. Munte (la 1849 se afla tot acolo) (p. 42 notă).

³ Cf. N. Ploșcor, *Călătoria lui Hagi Nicolau la locurile sfinte, în Arhivele Olteniei*, V, (1926), p. 102—114.

⁴ În partea doua sunt relații privitoare la Ierusalim, unde hagiul se duce după cele 50 zile petrecute la Athos.

⁵ Recte „Arhidiaconul Ștefan” (27 Dec.). Cf. P. r. T. Bodogaie, *op. cit.*, p. 303.

Pentru Hilandar Chiriac Râmnicăneanu ne dăduse drept hram „Adormirea Maicii Domnului”. Hagi Nicolau e și mai vag, el dă drept hram pe „sf. maica precista”¹.

În 5 Martie 1836 ieromonahul *Metodie* dela Episcopia Buzăului cere învoire ocârmuirii județului, ca să poată merge la Sfântul Munte².

În ordinea cronologică, pe care am adoptat-o pentru prezentarea pelerinilor, e momentul să amintim acum pe ieromonahul *Chiriac* dela mănăstirea *Secul*. Pe cât știm acesta este primul călător, care a străbătut drumul până la Athos pe apă. În acesta se întâlnesc, în mod fericit, pasiunea de a călători, cu aceea de a se desăvârși din toate punctele de vedere. El ne-a lăsat foarte interesante însemnări de călătorie, asupra celor văzute la locurile sfinte: Athos și Ierusalim și în Rusia³.

Chiriac, după cât se pare, este fiul unui român din Bulgaria, ajuns preot la Bârlad⁴.

Episcopul Melchisedec, care l-a cunoscut, l-a vizitat la mănăstirea *Secul* ultima dată la 1872. Tot el ne dă ca dată a morții acestuia anul 1878. Ne mai spune că a tradus o mulțime de cărți în limba română citând: *Praștia*, *Cronograful Sf. Dimitrie Rostovski* și *cronica lui Baroni*⁵. Pe lângă traduceri și compilații, Chiriac se mai îndeletnicia și cu tipăritul și copiatul cărților (p. 7).

Din însemnările ieromonahului aflăm că a pornit spre Sfântul Munte, cu vaporul dela Galați, în dimineața zilei de 13 Mai a *anului 1840*. După patru zile ajunge la Țarigrad⁶, după ce vaporul se oprișe și la Varna, despre care ne spune că e „ca o chee a Țarigradului” (p. 9). Țarigradul îl impresionează plăcut, de departe, prin frumusețea lui. Văzându-l de aproape, este foarte prost impresionat de lipsă de curățenie a străzilor.

¹ Însemnările sunt interesante oarecum și din punct de vedere lingvistic, pentru felul în care sunt transcrise diferitele sunete ale limbii noastre sub influența limbii materne a autorului lor.

² Cf. I. Ionașcu, *Material documentar privitor la Istoria Seminarului din Buzău (1836—1936)*, București, 1937, p. 18.

³ Publicate de Prof. G. Giuglea, în *Bis. Ort. Rom.*, LIV (1936), p. 153—182; și extras, după care citez.

⁴ Datele biografice asupra lui Chiriac, puține câte sunt, le dau după G. Giuglea, *op. cit.*, (introducere).

⁵ Melchisedec, *Despre Gr. Tamblac*, în *Rev. pentru Ist., Arch. și Filologie*, 1884, p. 44—45, citat de G. Giuglea, p. 4.

⁶ Textual spune: „a treia zi” (după ce a intrat în mare). Dela Galați până la Marea Neagră făcuse o zi.

Sunt interesante observațiile călugărului Chiriac despre Constantinopol. Iată-le:

„Tarigradul, de ar fi fost în mâna unui Evropean împărat, socotesc că ar fi fost cea mai zărifă cetate supt ceriu, că nu numai pentru frumusețea locului ci mai ales și cele 2 boazuri ale Mării Negre și Aîbe, cine poate a le scrie îndestularea și bogăția care curge într'insul prin venirea corăbiilor din toată 'lumea' (p. 10).

A doua zi Chiriac se sue pe o conabie, care se ducea la Sfântul Munte. Lăsând la o parte înregistrarea locurilor pe lângă care trece în drumul său spre ținta primă a călătoriei sale, pomenim doar observația că la Limnu, de unde

„să vede tare bine Sfântul Munte“, „să deschide o lărgime a mării, înfricoșată, pentru primejdii în vremea furtunii“ (p. 11—12).

Pe pământul Athosului el intră pe la Xiropotam. La Sfântul Munte el stă spre închinare mai bine de un an, trecând, după cât se pare, pe la toate mănăstirile. Lasă însemnări, sumare ce e drept, dar foarte exacte, asupra celor douăzeci de mănăstiri de acolo, judecând după cele câteva pe care le-a publicat prof. G. Giuglea. Chiriac dă foarte exact hramul mănăstirilor și numărul paracliselor, pomenind pe ctitori. Constatăm, cu surprindere, că ieromonahul Chiriac înseamnă și câțiva ctitori români. Lucrul acesta ne arată că, pe lângă închinare, el a întreprins și o lăudabilă cercetare în legătură cu înfăptuirile românești dela Athos.

De altfel și Chiriac Râmnicianu spunea despre „sfintele mari mănăstiri ale Sfântului Munte“ — e drept ceva mai vag — că sunt

„de domnii țării românești înpodobite și înzăstrate, după cum să văd acolo zugrăviți și în istoria Sfetagorei arătați“ (p. 26).

Chiriac dela Secul pomeneste despre construirea unui pîrg de către „spătariul lui Petru Vodă al Moldaviei“ la Caracal, de refacerea din temelie a Cutlunușului de către „Radul și Neagul, domnii Țării Muntinești“¹, de o învoire a Pantocratorului de către Barbu Munteanu², de închinarea moșiei Florești Esfigmenului de

¹ E vorba de Radu cel Mare și de Neagoe Basarab.

² E vorba de Barbu din familia Craioveștilor.

către Veniamin, Mitropolitul „Moldaviei” și dă ca înoinți ai Xenofontului pe „domnii Țării Muntinești”¹.

La 1 Iulie 1841 Chiriac părăsea Sfântul Munte, îndreptându-se spre Ierusalim, de unde se va întoarce în țară, pe același drum, în anul 1842 (p. 9)².

Cu acesta șirul aproape neîntrerupt al clericilor, care s'au nevoit a merge la Muntele Athos, se încheie. Va trebui să înregistrăm de aici înainte prezența majoritară a laicilor pe aceste meleaguri.

De altfel, tot în prima jumătate a veacului al XIX-lea a fost la Muntele Sfânt spre închinare *Grigorie Vodă Ghica*, Domnul Moldovii, care va juca un rol important în întemeierea schitului moldovenesc Prodromul (1852). Alexandru de Sturza, vărul lui Mihai Sturza, Domnul Moldovei, general în oastea rusească, scriindu-i la 4 Sept. 1850 din Manzâr Principelui Grigorie Ghica pentru a-l ruga să aibă grije de organizarea bisericii, îi spune, între altele, următoarele:

„Eu vorbesc nobilului călător, care s'a dus cândva să viziteze Locurile Sfinte pentru a-și întări acolo credința și a-și depune durerile sale”³

Revoluția din 1848. Călători mireni.

Revoluția din anul 1848, din Muntenia, a obligat pe cei care o pusese la cale să apuce drumul străinătății. Dintre aceștia, generalul *Cristian Tell*, care făcuse parte din guvernul provizoriu ales la Islaz⁴, a luat drumul Orientului, stabilindu-se în insula

¹ Generalizarea nu trebuie să ne mire, pentru că, într'adevăr, această mănăstire are cele mai multe hrisoave de danii românești. Cf. Pr. T. Bodogae, *op. cit.*, p. 276.

² Tot în această vreme trebuie așezat drumul, la Sf. Munte, al lui Isaia — alt paisian — care la întoarcere se oprește și pe la mănăstirea Dicapoli. Cf. Ec. D. Furtună, *op. cit.*, p. 81.

³ Scrisoarea a fost publicată în *Drum Drept*, I (1913), p. 380. Cf. și G. T. Kirileanu, *O scrisoare despre Schitul Moldovenesc din Sf. Munte și despre Grigorie Ghica Domnul Moldovei*, în *Bis. Ort. Rom.*, LIX (1941), p. 160—163. Din această călătorie trebuie să-i fi izvorit gândul de a se călugări, despre care e vorba în scrisoarea pe care o publică d-l G. T. Kirileanu.

⁴ Se pare că și Radu Șapcă, preotul care a binecuvântat steagurile revoluționare dela Islaz, fiind desemnat ca membru al guvernului provizoriu ales acolo, a venit pe la Athos cam în aceeași vreme, dacă luăm în considerație afirmația lui Eliade Rădulescu. Cf. C. Bobulescu, *Fefe bisericești în războaie, răzvrătiți și revoluții*, Chișinău, 1930,

Chios. De acolo vizitează, pe la 1849—50, toate mănăstirile din Sfântul Munte¹. La Karies e primit la Protaton de epistații celor 20 de mănăstiri, având prilejul să cunoască pe Arhimandritul Averchie². Aceasta este tot ceea ce știm despre această călătorie, pentru că generalul Cr. Tell nu ne lasă însemnări personale.

Un alt revoluționar pornit din Țara Românească în pibegie este *Dimitrie Bolintineanu*. Acesta își îndreptase pașii spre Franța. Din Paris trebuie însă să fi plecat, prin 1851 sau 1852, la Constantinopole, unde se află în 1852³. De aci în anul 1853, la 11 Iunie, pornește cu un vapor la Salonic, de unde s'a abătut probabil și pe la Sfântul Munte. În 1863 D. Bolintineanu publica în tipografia Jurnalului Național din București o lucrare intitulată: *Călătorii la Românii din Macedonia și Muntele Athos sau Santa-Agora*, scrisă în 1858, în care dă relații asupra acestei călătorii. Însă exactitatea acestor relații de călătorie, care își au incontestabil valoarea lor, a fost pusă la îndoială, nu peste multă vreme, de un contemporan al său, care a fost și el în 1882 la Muntele Sfânt. Este vorba de Al. Pencovici, pe care l-am mai citat la începutul lucrării de față.

De altfel Pericle Papahagi comunica lui P. V. Haneș într-o scrisoare observația că ceea ce spune D. Bolintineanu despre Aromâni pare cules de pe la Aromânii din București⁴, iar prof. Th. Capidan⁵, care a examinat din această scriere, cu multă competență, materialul care se referă la Macedoneni și Macedonia, își

p. 99. Pentru amănunte cf. A. M. Pârșulescu, *Contribuțiuni la Revoluția dela 1848 din Oltenia. Rolul Pr. Radu Șapcă și a altor fețe bisericești în această mișcare*, în *Arhivele Olteniei*, XII (1933) p. 180—194. În *Arhivele Olteniei*, IV (1925), p. 172—75; 460; și V (1926), p. 35 se publică documente privitoare la acesta.

¹ Cf. V. Papacostea, *Insemnările lui Ioan Șomu Tomescu privitoare la Arhimandritul Averchie*, în *Revista Aromânească*, I (1929), 1, p. 38—55.

² Pe acesta îl va revedea mai târziu la București, unde e trimis de metania sa, m-neă Ivirului, spre a controla veniturile m-rii. Radu Vodă. Prin Cristian Tell Averchie face o mulțime de relații, care îi vor servi, mai târziu, după plecarea lui dela Ivir, la fundarea Școalei Macedo-Române dela Sfinții Apostoli.

³ Cf. P. V. Haneș, *prefață* la D. Bolintineanu, *Călătorii*, II, București, Minerva, 1915, p. VIII.

⁴ *Ibidem*, p. XV.

⁵ Th. Capidan, *Scrierile lui Dimitrie Bolintineanu despre Macedonia*, în: *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927, p. 79—90.

exprimă convingerea, amplu documentată, că D. Bolintineanu n'a fost decât la Salonic și de aci prin Caterina la poalele Olimpului și eventual la Vodenă. D-sa crede (p. 84) că e posibil ca D. Bolintineanu să nu fi vizitat nici Muntele Athos, pentru că face doar o descriere a mănăstirilor, fără să vorbească de felul cum a fost primit, de persoanele cu care s'a întâlnit și de timpul petrecut acolo. Ca și Al. Pencovici, D-sa se întreabă de ce D. Bolintineanu a scris „Agora” pentru „Gora” în termenul „Santa-Agora”, pe care-l dă pentru Athos¹.

Confuzia așternută asupra întregii părți privitoare la Athos (p. 161—180), inexactitățile și, mai ales, nesemnălarea nici unei urme românești, sunt, însă, lucruri care ar putea să ne dea de gândit și să ne facă să conchidem că D. Bolintineanu a scris mai mult din auzite, decât din văzute. Pentru mănăstirea rusă, bunăoară, el ne dă drept ctitor pe un „Domn al Românilor marii Vlahii din Aspropotamos”. Ne mai spune că acolo se fundă, în secolul trecut, o școală de teologie de către „Evgheniu Bulgaris și Nicefor Teodoksis” (sic). Ține să ne dea anumite descrieri, însă peisagiile prezentate nu corespund întotdeauna realității. Iată ce ne spune, bunăoară, despre Zograf:

„Acest schit este așezat pe o înălțime ascuțită; este înconjurat de păduri înalte, cu izvoare reci. Vederea este cea mai desfătătoare din această înălțime din tot Athosul”².

La p. 164 citim:

„Kiliandari este mănăstire bulgară. Curtea monasti-

¹ Eu cred că lucrul acesta nu trebuie să ne mire, fiindcă numele acesta, creat evident dintr'o confuzie, avea circulație în limba noastră în secolul al XIX-lea, Hagi Nicolau, despre care am pomenit mai sus, scrie:

„amî plecati la sfîntulî munte: adegă la sfînta: agura”.

Într'un hrisov, dat de Domnul Ioan Constantin Alexandru Ipsilante Voevod, în 1803, mănăstirea Spirea, (publicat de V. A. Ureche, în *Istoria Românilor*, VIII, Seria (1800—21), I, Buc., 1897, p. 348—50, e vorba de un oarecare Ioachim trimis ca exarh „despre partea tuturor mănăstirilor din Sfînta Agoră”, iar în formularul de învoire dela Căldărușani, citat mai sus, întâlnim: „Sfeta-Agoră”.

Deci, din faptul că D. Bolintineanu a întrebuințat termenul „Santa-Agora” în loc de „Sfeta Gora” nu putem conchide nimic.

² Impresia aceasta este, de sigur, foarte subiectivă, ca să nu spun inexactă. Păr. S. Ciomandrea, dela Schitul Darvari al Prodomului, mi-a spus că Zograful n'are un loc deschis, care să permită ochiului să se desfete, cu câte le poate cuprinde. Aceasta se vede, de altfel, și după fotografii.

rei este largă. Biserica mare este de cărămizi. Muntele ce atârna pe dânsa este verde: copacii se pleacă pă învălitoarea chiliilor"¹.

Tot despre această mănăstire ne spune că:

„este așezată aproape de istmul dela Seres ce Persii au tăiat și de care vorbește Juvinal, Herodote și alții” (p. 165).

La p. 168 citim, dimpotrivă, ceva exact:

„Ca toate cele alte monastiri, Vatopedi, este o grămadă de turnuri de învelitori, de bolți — este așezată aproape de mare”.

În legătură cu această mănăstire dă legenda cu Arcadie și Honoriu și citează pe Nicefor Gregoras.

Prezentarea Kariesului este frumoasă și corespunde, în genere, realității:

„Caries este un sat ascuns în umbra unui munte între schituri lipite de poalele lui. O singură stradă este în Caries; pe această stradă sunt prăvălii, în prăvălii călugări ce vând mătânii, iconițe și unelte de casă săpate de sihaștri sau pustnici. Casele sunt mici, cu un rând, de lemn” (p. 169).

La capătul celor scrise până aci, dacă ținem seama de faptul că D. Bolintineanu își însemna abia în 1858 impresiile despre cele văzute la Athos în anul 1853, dacă ținem seama, pe de altă parte, că ni se dau totuși, uneori, informații exacte, putem spune, fără să avem competența unui om care a fost la fața locului, că rămâne totuși probabil că D. Bolintineanu a fost la Muntele Sfânt. Confuziile și inexactitățile s'ar explica prin însemnarea târzie, din memorie, a impresiilor și prin graba, eventuală, cu care el va fi trecut pe la câteva din mănăstirile de acolo, căci e foarte probabil că n'a fost decât la câteva din ele.

Nu trebuie să uităm, iarăși, că descrierile de călătorie erau

¹ Confuzia între bulgar și sârb o întâlnim și la călugărul Chiriack dela Secul (p. 13), însă suntem surprinși s'o întâlnim și la D. Bolintineanu. Epitetul „mare” dat curții mănăstirii este iarăși relativ, după cât am putut să-mi dau seama după fotografii, ca și foarte romantica aplecare a muntelui verde peste biserica cea mare.

un gen literar la modă în vremea aceea¹ și că, de sigur, D. Bolintineanu a scris însemnările sale, cu gândul de a face o creație literară².

Perioada secularizării.

Puternicul sentiment religios, care a stăpânit, aproape exclusiv, până în secolul al XIX-lea acțiunile Românilor legate de Muntele Athos, cade acuma, aproape brusc, pe planul al doilea.

Interesele naționale, care duseseră la întemeierea Schitului Prodromul pe pământul Lavrei, după constatarea nedreptei inferiorității a călugărilor români față de călugării aparținând celorlalte neamuri ortodoxe de acolo, trec pe planul întâi și vor aduce, curând, secularizarea averilor mănăstirilor închinat, realizată cu mult curaj de Domnitorul Alexandru Ioan Cuza³.

Dacă în această frământată perioadă au venit dela Athos la noi în țară destui călugări, fie pentru ridicarea veniturilor mănăstirești, fie pentru demersuri în legătură cu intențiile românești de secularizare, nici asiduitățile românești nu lipsesc.

Cunoaștem un moldovean cu numele *Grigorie Ștefănescu*, absolvent al Seminarului dela Socola, care s'a dus la Athos în 1859, luat de niște călugări veniți după ajutoare⁴.

Dintr'o scrisoare, din 1857, de-a ieroschimonahului Nifon, prin a cărui strădanie a luat ființă schitul Prodromul, către doi ucenici de-ai săi din Moldova, aflăm că aștepta să-i vină în primăvară mulți închinători, din țară, pe la Schit.⁵

¹ Cf. Introducerea lui D. Popovici la: D. Bolintineanu, *Scriseri alese*, ed. Clasicii români comentați, p. 31.

² Pomenirea numelor lui Juvenal, Herodot și Nicefor Gregoras, ca și nota dela p. 177, în care dă un citat din „Istoria țerei Române”, *Magasin istoric*, IV, p. 256 etc., dovedesc încercarea lui D. Bolintineanu de a completa insuficiența relațiilor sale.

³ Cf. M. Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinat*, București, 1936.

⁴ Acesta se călugărește acolo, întorcându-se abia la 1865. Ajunge profesor de elină la Seminarul din Roman. Este nepotul economului D. Matcaș — fost director al Seminarului din Roman. A refuzat să primească arhieria și sarcina de stareț al m-rei Neamțu. Cf. C. Nazarie, *Economul Dimitrie Matcaș*, în *Bis. Ort. Rom.*, XXXVIII (1914—15), p. 236—254.

⁵ Cf. G. T. Kirileanu, *O scrisoare despre Schitul Moldovenesc din Sf. Munte și despre Grigorie Ghica Domnul Moldaviei*, în *Bis. Ort. Rom.*, LIX (1941), p. 160—163. Scrisoarea este adresată fiilor săi duhov-

Mai știm, iarăși, că episcopul Calinic aduce pe la 1863 dela Sfântul Munte pe un ucenic al său, *Polycarp Nisipeanu*, și alți doi călugări. Aceștia statornicesc în schitul Frăsineiul (Vâlcea) „regula de viețuire a Athosului”.¹

În anul 1866, la 31 Mai, cu prilejul sfințirii Schitului Prodro-mul, se aflau la Sf. Munte protosinghelul *Sofronie Virnav*, delegatul guvernului român și „un foarte numeros public creștin venit din România”².

În ziua de Paște a anului 1870 scriitorul *Al. Odobescu*, însoțit de *Cornescu*, pornea spre Constantinopole, de unde se va duce apoi la Muntele Athos, „dans une pieuse et scientifique tournée”, după cum aflăm dintr-o scrisoare de-a Săsei Odobescu, trimisă soțului ei la Constantinopol, la 21/2 Aprilie 1870 (f. 34 r.)³. *Al. Odobescu* nu și-a publicat impresiile legate de această călătorie. Le va fi împărtășit, de sigur, prin scrisori, soției sale, căci în aceeași scrisoare, citată mai sus, citim:

„Je te remercie de tout cœur de me tenir ainsi au courant de ton voyage et de tes impressions” (f. 33 r.).

Acelaș lucru l-a făcut și tovarășul său, căci în aceeași scrisoare citim:

„Que fait ton compagnon de voyage, s'amuse-t-il? Je sais par la mère Hélène qu'il a écrit tous les détails de votre voyage à M-me son épouse” (f. 36 r.).

Călătoria celor doi pe la mănăstirile Muntelui Sfânt va fi durat aproximativ o lună.

Perioada de liniște care a urmat secularizării.

După liniștirea frământărilor prilejuite de secularizare, Românii încep să se îndrepte spre Sfântul Munte în număr mai mare.

nicești Agatanghel și Isailia. Le cere să strângă bani pentru terminarea schitului. În legătură cu niște metanii pe care aceștia i le-au cerut le scrie:

„Sau sfv. când veți veni din doi unul cu închinătorii la primăvară le veți lua. Zic pentru închinători: silițivă a aduna cât de mulți și să-i aduceți sfv. întins la schit că vom ave mult folos și să ne scriți mai înainte când și câți (p. 162)”.

¹ I. D o n a ț, *Fundațiunile religioase ale Olteniei, P. 1-a: Mănăstiri și schituri*, în *Arhivele Olteniei*, XV (1936), p. 262—346.

² Cf. C. B o b u l e s c u, *O viață trăită, viață de paraclise*, Buc., f. a., p. 151.

³ Cf. Ms. Rom. 4936, Bibl. Acad. Rom., f. 33 r.-37 v.

Din relațiile de călătorie, pe care ni le-au lăsat, se observă preocuparea lor stăruitoare și, uneori, aproape exclusivă de a însemna orice urmă românească.

Primul călător pe care trebuie să-l pomenim acum este *Al. Pencovici*, despre care am mai amintit până acum în două rânduri. Acesta a publicat impresiile sale de călătorie în ziarele *Timpu* din 27 August 1882 și *Națiunea* din „17 Optobre” al aceluiaș an¹.

Constatările lui asupra Sfântului Munte sunt cuprinse în scrisoarea, din 9 Oct. 1882, pe care el o adresează Președintelui Academiei Române de atunci, Dimitrie Sturdza, publicată mai apoi în ultimul ziar pomenit mai sus și în broșura din 1885.

Aflăm de aci că el vine la Sfântul Munte dela Salonic, cu vaporul, debarcând, în săptămâna patimilor, la Rusicon, unde se oprește trei zile. Umblă pe la mănăstirile de acolo aproape o lună de zile. Ne pomenește numai despre Simopetra, Vatoped, Zograf și Schiturile românești Lacu și Prodromul.

Informațiile pe care ni le dă sunt, în genere, exacte².

Despre Simopetra ne spune că a fost clădită cu cheltuiala craiului sârb „Ion Ugles la 1264”³ și că a fost restaurată și înzestrată cu multe odoare de Mihai Viteazul. Din arhivele mănăstirii pomenește un hrisov domnesc din 28 Aug. 1599 și o evanghelie (p. 36).

Iată cum ne descrie, la pagina 34, această mănăstire:

„Dar închipuiți-vă, domnule președinte, în peninsula sântă, pe malu mării, albit de spume și de soare încălzit, unde poți culege portocale, într'un amfiteatru verde de râpe înalte cu pomi seculari, un munte de peatră piramidal, care plin de vegetațiune se înalță singuratic în aer peste trei sute de metri. Sus de tot pe culme stau în picioare ca uriașii niște ziduri cu mușchiu și niște turle cu cruci, înghesuite de frică și pline de farmec: este sânta monastire Simopetra; iar în altar, ca

¹ Republicate într'o broșură, în românește și macedonește, sub titlul: *Despre Românii din Macedonia și Muntele Athos, Impresiuni de călătorie*, București, 1885, după care citez.

² Spune, de altfel, la p. 8, *op. cit.*, că la Salonic a studiat mai multe luni de zile. Citează lucrările lui D. Bolintineanu, V. Langlois, E. Bayet etc., așa că se duce la Sf. Munte informat.

³ Recte 1364, Cf. P. r. T. B o d o g a e, *op. cit.*, p. 250.

ctitor al bisericii, se pomenește Mihaiu-Viteazu... Bolintineanu poet abia dacă face mențiuni despre numele monastirei; pe când nici meteorele de lângă Kalabaka, acele monastiri aeriene din munții Pindului; nici cele mai semețe castele din timpurile feudale, fie clădite peste malurile Rinului fie peste văile Alpilor, nu pot întrece în frumusețe pe Simopetra, care se răsfață cu drag în grădina soarelui pe malul mării și pe vârf de munte. Când din galeriile sale exterioare, cari es afară în spațiu atârdate peste prăpastie, te uiți jos în mare, nu poți da bine cu ochii de fundul abisului; căci îți ia vâzul amețea! Uimit de frumusețe, îți vine să crezi în beția dorului de țară, că poate Mihaiu-Viteazul a trimis vulturii din Carpați ca să ridice în văzduh pe aripele lor materialul de zidit biserica spre lauda lui Dumnezeu!"

La mănăstirea Zografului a fost întâmpinat, în sunetul clopotelor, de preoții îmbrăcați în odăjdii. Descrie cele două steaguri ale lui Ștefan cel Mare, pe care le-a văzut acolo. Asupra celor două schituri românești vorbește cu multă căldură și cu multă înțelegere pentru necazurile și lipsurile călugărilor. Ne spune că în ambele schituri se nevoesc 170 de Români. După ce dă suficiente amănunte asupra Schitului „Sântului Ion Înainte-mergător” spune:

„Dar nu sunt tocmai frumusețile naturei cari împodobesc acest locaș smerit de călugări, ci mai mult prestigiu de venerațiune și ospitalitate, de care se bucură cu drept cuvânt în toată peninsula” (p. 56).

El atrage atenția asupra nedreptăților care se fac călugărilor români de acolo.

Al. Pencovici atrage, de altfel, Președintelui Academiei Române atenția asupra valorii arhivelor Munțelui Sfânt, spunând:

„Pentru istoria generale a Românilor sunt adevărate comori ascunse monastirile din muntele Atos, unde se pot afla depuse mulțime de sineturi despre vechile numiri, hotare, imposite, număr de locuitori și altele, relative, moșiiilor numeroase din România, ce Statul a secularizat în zilele lui Cuza-Vodă” (p. 50).

Încehem amănuntele pe care le-am dat asupra lui Al. Pencovici, menționând că prin el am aflat de călătoria scriitorului Al. Odobescu la Muntele Sfânt, căci el spune (p. 28) a fi dat de urmele acestuia la mai multe mănăstiri, câtă vreme acesta abia dacă pomeneste despre această călătorie, fără nici o precizare de dată, într'una din lecțiile serale de Arheologie, ținute la Facultatea de Litere din București în 1874, lăsând la alegerea auditorilor să stabilească „dacă din evlavie sau curiozitate anticară” s'a dus „până la acel Sfânt Munte, pe cari cei antici îl numesc Athosul”¹.

Pentru anul 1882 trebuie să mai înregistrăm călătoria la Sfântul Munte a lui T. T. Burada, însoțit de R. Pătêrlăgianu.

Aceștia, ca și Al. Pencovici de altfel, vizitează mai întâi Macedonia și se hotărăsc, în cele din urmă, să se abată dela Salonic și până la Sfântul Munte, care era doar la o palmă de loc de ei.

¹ Al. Odobescu, *Opere complete*, IV, București, Minerva, 1919, p. 43. În continuare el spune: „Am văzut cu ochii acea limbă muntoasă de pământ, care se lungeste printre arțăgoasele valuri ale Arhipelagului, ca uriașa coamă a unui monstru marin, al cărui creștet cărunț de marmură și de zăpezi se înalță jalnic până la nori. Dealungul poalelor alpestrului promontor stau astăzi risipite cuvioasele mănăstiri ale Lavrei, Ivirului, Vatopedului, Dohiariului și altele multe — lipitori până mai deunări ale avuțiilor țării noastre — cari în secolii creștini, s'au superpus deasupra ruinelor a o mulțime de cetăți antice: Dium, Cleone, Tyssos, Sane, Olofyxos, Acrothoon și altele. O zi întreagă trebuie să se suie omul pe stâncile răpoase ale Atonului, ca să ajungă la culmea lui, a cărui umbră, credea anticii, întunecă la solstițiul de vară, piața din Mirina, pe țărmul depărtat al insulei Lemnos”.

Regretăm, firește, dîmpreună cu Al. Pencovici, că Al. Odobescu, cu stilul său care amintește cadența scrierilor clasice antice, s'a mărginit să scrie doar atîta despre acest Sfânt Munte.

Cf. și scrisoarea lui Al. Odobescu, din 4 Oct. 1870, din Milano (publicată de Soarlat Struțeanu, în Al. Odobescu, *Opere literare*, Buc., 1938, p. 336), unde citim: „Je rapproche tous ces objets que je vais visiter en Occident, aux restes du même genre que j'ai vu en Orient, au Mont d'Athos, à Constantinople, à Salonique et j'éprouve une véritable satisfaction de pouvoir m'instruire ainsi par mes propres yeux”.

Regretând a nu fi găsit scrisorile lui Al. Odobescu, care cuprind impresiile sale asupra celor văzute la Athos, dau aci doar o aluzie, cuprinsă într'o scrisoare trimisă soției sale la 10 Oct. 1870, din Florența, publicată de Al. Tzigara-Samurcaș în *Convorbiri Literare*, 64 (1934), p. 693, unde descriind un mozaic din catedrala acestui oraș el scrie:

„C'est à peine si l'on aperçoit à l'œil seul les petits carrés qui forment la mosaïque; c'est à Vatopédi, au Mont Athos, que j'ai vu une ou deux images du même travail. Ce sont de petites merveilles.”

Ambii își publică impresiile curând după aceea¹. Relațiile lui T. T. Burada sunt foarte prețioase, cuprinzând mult material, pe când ale lui R. Pătêrlăgianu sunt mai puțin interesante.

Călătorii vin dela Salonic pe uscat, trecând prin Calamaria și Sf. Neculai. De acolo pornind pe mare cu un caic, acostează, în cele din urmă, la arsanaua mitocului Crumița. De acolo se duc la arsanaua Zografului, unde sunt așteptați, căci consulul român din Salonic prevenise pe călugării români despre sosirea lor.

Rând pe rând, călătorii vor vizita: mănăstirea Zografului, unde sunt întâmpinați de părinții îmbrăcați în odăjdii, Vatope-dul, Dohiarul, Rusicomul, Chilia Păr. Luchian, apoi Kareia, Schitul Sarai, Ivirul, Chilia românului Sava, Lavra, Prodrumul, Schitul Sf. Ana, Dionisiu și Xiropotamul. Ambii vorbesc foarte frumos despre Arhiereul Nil, pe care-l prezintă, ca pe un apărător al Românilor împotriva Grecilor.

R. Pătêrlăgianu nu-i iubea pe Greci și nu lasă să-i scape niciun prilej pentru a-și manifesta resentimentele pe care le avea împotriva lor.

Cum cei doi au parcurs drumul împreună, împărțându-și constatările, datele pe care ni le dau sunt în linii mari aceleași.

Comparativ cu Al. Pencovici cifrele pe care le dă R. Pătêrlăgianu pentru călugării români sunt mai mari, probabil ușor exagerate. Pentru Zograf ne dă „vreo 100 și mai bine” de Români, iar pentru Prodrum „vreo 200 părinți”.

Lucrarea lui T. T. Burada, fiind mult prea cunoscută, pentru aportul pe care-l aduce prin însemnarea atâtor urme românești la Muntele Athos, mă mulțumesc să amintesc aci, doar, câteva observații interesante, pe care acesta le face privitor la alte lucruri.

Iată ce scrie, bunăoară, la pagina 5:

„După ce mi-am căpătat teșchereaoa am căutat să mă pregătesc de drum, luându-mi pe lângă cele strict necesare călătoriei și ceva mâncare, căci în hanurile turcești care se află pe la ciuflicuri (mici proprietăți particulare) și care și acestea sunt în mare depărtare unele de altele, nu se găsește altă mâncare decât: pe-dea (lipie), măsline, castraveți murați cu oțet și nelipsita cafe”.

¹ T. T. Burada, *O călătorie la muntele Athos*, Iași, 1884, (publicată mai întâi în *Revista pentru Istorie, Arch. și Filologie*, 1883); R. C. Pătêrlăgianu, *Călătorii în Macedonia, Thesalia și Muntele Athos*, Ploesci, 1884.

În dimineața zilei de 25 August a anului 1882, însoțit de mai mulți cunoscuți, un „chiragiu”, „un suvariu” (soldat turc dela cavalerie) și un cavas (aprod dela autoritățile civile) „îmbrăcat cu fustane, cu tუსluci, cu contășiu și în cap cu fes roș”, pornesc bine înarmați, într'o adevărată caravană, pentru ca să se poată opune tâlharilor (p. 6).

Vegetația abundentă și exotică a Sfântului Munte îl impresionează în chip deosebit pe T. T. Burada, așa că va înșira speciile de arbori, pomi fructiferi și flori, care cresc acolo.

La pag. 14 citim:

„Legumele pe cât și fructele ajung la o mărime de necrezut; așa am văzut păstări de fasole de o lungime până la patru palme domnești, încât din două păstări poți face o mâncare pentru mai mulți oameni”. „Poama (strugure), care se cultivă în mare cătime, ajunge earăși la o mărime de bobiți aproape cât aceea a unei prune și este de o dulceață ca mierea”, „în genere această regiune este binecuvântată de natură și nu fără temei a ales-o călugării drept adăpost a vieții lor”.

Iată și câteva rânduri impresionante în legătură cu trapeza zidită de Ștefan cel Mare la Zograf:

„În dreptul bisericii, la vreo câțiva pași de ea, se află o trapeză de piatră foarte frumoasă zugrăvită pe dinăuntru, zidită iarăși de Ștefan cel Mare, după cum dovedește inscripția slavonă” (pe care o transcrie și traduce) „de pe o piatră ce se află pe ea, la o înălțime de câțiva stânjani în partea dreaptă despre chiliile călugărilor. În josul acestei petre, din dreapta se vede capul de bou cu steaoa, soarele și semi-luna”.

„Această trapeză astăzi se dărmă de către călugării mănăstirii pentru a zidi alte încăperi cu o fațadă mai frumoasă. La fiecare lovitură de ciocan resimțiam parcă în inima mea un răsunet dureros, văzând cum se nimicește acest monument, care deși poate păcătuiește contra regulilor estetice, totuși nu este mai puțin o rămășiță scumpă poporului nostru. Am rugat pe archimandritul Climent starețul mănăstirii și pe alți cinstiți părinți, ca să se păstreze măcar piatră ce purta acea inscripție, așezându-se pe zidul noii clădiri, spre a ră-

mâne de dovadă că pe acel loc a fost cândva trapeza lui Ștefan cel Mare, eroul Moldovei" (p. 38—40).

Este interesant de observat că ambii călători cer Guvernului, la sfârșitul însemnărilor lor, să trimită în grabă o misiune științifică, care să strângă comorile răspândite prin atâtea din mănăstirile Sfântului Munte.

Câțiva ani mai târziu, în vara anului 1889, Iconomul Al. Mironescu, dimpreună cu Gherasim Piteșteanu (Timuș) și Prof. C. Erbiceanu, debarcă, în seara zilei de 10 August pe pământul Sfântului Munte, unde se opresc zece zile.

Iconomul Al. Mironescu, urmașul lui Iosif Gheorghian în scaunul de Mitropolit Primat al Țării Românești, a descris în amănunt această călătorie sub titlul: *O călătorie în Orient*¹.

De aci aflăm, între altele, că cei trei au pornit din București cu trenul până la Smârda, de unde o iau pe Dunăre, cu vaporul, până la Rusciuc. De acolo se îndreaptă cu trenul spre Varna, unde se îmbarcă pe un vapor pentru Constantinopole.

Costul unui bilet cl. I, cuprinzând și hrana, este de 36 lei, 70 bani.

După ce au fost în audiență la Patriarhul din Constantinopole, se îmbarcă, în ziua de 9 August, pe un alt vapor pentru Sfântul Munte, plătind pentru trei bilete cl. I nouă lire otomane².

A doua zi pe la orele două văd

„drept înainte spre apus un pisc înalt, albind în depărtare la razele soarelui, ca o enormă stâncă de marmură ce pare că se ridică din mare: era vârful Sfântului Munte, Atonul propriu zis" (p. 706).

Iată peisagiul colorat ce se desfășură înaintea ochilor călătorilor români în spre seară:

„Malul" mării „mai în jos de Schitul" Prodom „se ridică ca un zid la o înălțime înfiorătoare și am rămas uimiți văzând ici colo câte o lumină atârănând de asupra adincului: erau fanare pe care pusnicii le aprind în de-

¹ *Bis. Ort. Rom.*, XIII (1889-90), p. 378-389; 453-470; 514-530; 601-621; 703-729; XIV (1890-91), p. 218-252, după care citez. Acelaș lucru în broșura, apărută la București în 1896. Asupra vieții lui At. Mironescu Cf. V. Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu*, București, 1942.

² În costul biletului se cuprinde și hrana.

sară pe la peșterile lor acățate de stânci ca niște cuiburi de vultur; uimire și groază te cuprinde la idea că ființi omenеști se adăpostesc în așa locuri sălbatice. Sara era frumoasă, marea liniștită, pe bolta cerească începură a se ivi stelele, ce păreau că se 'ngâna cu luminile aprinse în diferite puncte pe țărм".

La Dafni călătorii sunt întâmpinați de călugărul David dela Prodrom, care pare să fie acelaș călugăr care, la 1882, întâmpina pe T. T. Burada și pe tovarășul acestuia la arsanaua Zografului.

La 11 August sunt la Karies, unde, pe baza scrisorii de recomandatie a Patriarhului, primesc dela părinții epistați ai „Incepătoriei Sfântului Munte" o scrisoare de recomandatie pe la toate mănăstirile. Cum însă șederea lor la Athos nu este de lungă durată, ei nu vor trece decât pe la câteva din ele.

În partea de Nord a peninsulei vor vizita Vatopedul și Zograful, de unde se îndreaptă spre Prodrom, oprindu-se din drum pe la Ivir.

În ziua de 14 August sunt la Schitul românesc Prodromul, de unde se abat și pe la Lavra.

La 17 August pornesc cu barca, voind să ocolească toată peninsula, dar fiindcă vântul le este protivnic, debarcă și o iau pe uscat spre Dafni. Vizitează cu acest prilej chilia Kerassia și mănăstirea Sf. Pavel, de unde, fiindcă se potolise vântul, pornesc pe mare, oprindu-se pe la Dionisiu, Rusicon și Xiropotam.

În noaptea de 20 spre 21 August părăsesc cu un vapor Sfântul Munte

„această singurătate, plină de suveniri religioase și de poezie creștină în mijlocul imperiului turcesc, unde călătorul creștin, după lungi cutreerări prin ținuturile Semilunei, simte o plăcută surprindere la vederea crucei" (XIV, p. 242).¹

Informațiile pe care ni le dă Al. Mironescu sunt foarte bogate și ne surprind, dacă ne gândim că a petrecut așa de puțin timp pe la mănăstirile Sfântului Munte².

¹ De acolo ei se îndreaptă spre Salonic, de unde pleacă în țară cu trenul prin Belgrad.

² De altfel el dă între p. 707—715 și un scurt istoric asupra Sf. Munte, bazat pe monografia D-rului Gass, *Zur Geschichte der Athos-Klöster*, Giessen, 1865, după cum spune însuși, trimițând pe cititor pentru amănunte la „Proschinartiarul" D-rului Ioan Comnen și scrierile lui Chiriace Rômniceanu, T. T. Burada, R. Pătêrlăgianu, Al. Pencovici, P. Uspenski și V. Langlois.

Dacă mai toți călătorii de până acum au cercetat de preferință clădirile și odoarele sfinte ale mănăstirilor athonite, Al. Mironescu dimpreună cu tovarășii săi, cu tot timpul scurt petrecut acolo, cercetează în plus și bibliotecile, semnalând anumite manuscrise, pentru care ne dă și numărul din catalogul respectivei mănăstiri.

Dintre acestea pomenim câteva, care interesează istoria noastră.

La Ivir, bunăoară, călătorul nostru ne spune a fi văzut: 1) o Psaltire pe pergament odinioară proprietate a familiei lui Constantin și Nicolae Mavrocordat, nr. catal. 208, 2) un număr de epistole „needeate a lui Alexandru Mavrocordat către Constantin Duca, Niculae Cîrnu (Milescu) și către alte persoane din Valahia, catal. no. 21, și 3) $\theta\acute{\epsilon}\alpha\theta\rho\upsilon\nu\ \beta\alpha\sigma\iota\lambda\iota\kappa\acute{o}\nu$, în care se cuprind cuvântări panegirice și poezii de-ale lui C. Daponte „afierosite prea strălucitului și prea piosului Domn Alexandru Beizadea” etc. Mai cuprinde și niște stihuri de Alexandru, profesor la școala domnească din București (p. 720—21).¹

Despre biblioteca mănăstirii Lavra ne spune că posedă

„peste 600 msse. pe pergament și hîrtie, dintre care unele de proveniență română, cum e o Evanghelie grecească scrisă pe pergament și fără dată, dar înfrumusețată la sfârșit cu portretele Domnului Matheu Basarab și Doamnei Elena, soția sa”².

La Xiropotam pomeneste a fi mai multe msse. grecești de-ale lui C. Daponte ca: Patericul, Oglinda Femeilor, cuvântări panegirice și imnuri către Născătoarea de Dumnezeu (p. 241).

De altfel și descrierile puținelor mănăstiri, pe la care a fost, sunt făcute cu lux de amănunte și cu multă exactitate.

Așa este, bunăoară, descrisă Lavra³.

¹ Cf. P. r. T. B o d o g a e, *op. cit.*, p. 128, care le dă, însă sub alt număr.

² Descrie în amănunt. Dă în traducere românească, afierosirea Evangheliei făcută Lavrei, cu prilejul aducerii cinstitului cap al Părintelui Mihail Episcopul Sinadelor în Valahia, în anul 7151 (1643). În notă mai citează a fi văzut o evanghelie mare, în folio, scrisă în grecește de „Matteos Mitropolit al Mirelor, chiar cu mâna lui, avînd litere și figuri în relief de toată frumusețea”, cu data 7043 (1535) (p. 229). Cf. P. r. T. B o d o g a e, *op. cit.*, p. 98.

³ Pomeneste și despre odoarele sfinte, despre icoana Sf. Atanasie, dăruită Lavrei de Vladislav al Munteniei, despre perdeaua de atlas roșu,

Sunt frumos înfățișate vederile, pe care le are cineva dela diferitele mănăstiri.

Eșind pe balconul celor două chilii, în care au fost găzduiți, la mănăstirea Vatopedului „am rămas uimiți”, ne spune el la p. 719, „de minunata privire ce se înfățișa ochilor noștri. Soarele ajuns la porțile apusului trimetea încă razele sale până 'n cele mai depărtate laturi ale continentului. Vedeam în fața noastră peste luciul liniștit al mării, spre mează-noapte răsărit, insula Taso, iar dincolo de ea se vedea marginea cea răsăriteană a Macedoniei, cu orașul Cavala, numit în vechime Neapol”.

„Umbrele serei mărgineau din ce în ce orizontul vederii noastre, așa că în cele din urmă se opriră la Arsenaua Mănăstirei, adică locul unde se adăpostesc corăbiile și unde Părinții făceau chiar atunci reparațiuni cu mai mulți oameni; de la vale de noi auziam cum umblă moara Mănăstirei prin forța apei ce curgea limpede ca lacrima, dintr'un rezervor aflător drept sub balconul nostru, iar în dreapta, pe un dâmb, am văzut o mare zidire în ruine, ce se zice că a fost în vechime școală, dar s'a desființat curând în urma unui scandal”.

Mai amintim, pentru a încheia, că Al. Mironescu stăruie mult asupra vieții călugărilor în mănăstirile din Sfântul Munte — împărțită între slujba bisericii, meditație și muncă manuală — descriind, în frumoase pagini, câteva momente din viața lor, la care s'a întâmplat să fie de față. Ne descrie, bunăoară, o priveghere la Prodrom și masa de obște, care a urmat după aceea (p. 224—226).

Despre călugării români vorbește cu multă dragoste și nu scapă niciodată prilejul de a însemna pe streinii care știu românește. Despre Prodrom, care pare să fi fost țința principală a călătoriei lor, ne dă amănunte foarte multe, descriindu-l din toate punctele de vedere.

Dintr'o scrisoare, care poartă data de Marți 23 Februarie 1899, trimisă de Arhimandritul Nifon, starețul mănăstirei Sinaia,

dela ușile împărătești ale catholiconului, dăruită de Doamna Despina a Munteniei și despre multe sfinte moaște de aci, între care pomenește și despre capul Sf. Mihail al Sinadelor, păstrat într'un chivot, făcut de Constantin Brâncoveanu.

Prea Sfințitului Arhiereu Pimen Piteșteanu¹, aflăm că ultimii călători români veniți la Sfântul Munte în veacul de care m'am ocupat au fost, ca și primii, tot clerici.

La 18 Februarie 1899 debarcau la Dafni Arhieriei Nifon și Juvenalie², stareții mănăstirilor Sinaia și Ghighiu, care au văzut până la data trimiterii scrisorii: Xiropotamul, Kariesul, Cutlumușul, Ivirul, Karacalu, Filoteiul, Provata-Cucuvinu, schitul Lacu, Lavra, turnul Morfonu și Prodromul³.

Informațiile, pe care le cuprinde scrisoarea amintită, sunt, firește, puține. Ne mulțumim să observăm, doar, că cele mai interesante și mai entuziaste știri privesc elementul românesc din Muntele Athos și lăcașurile în care se nevoesc călugării noștri. Mai observăm că Arhimandritul Nifon tresare oridecâte ori aude un strein vorbind românește. Între aceștia pomenește pe Hariton, proistos la Cutlumuș și pe Ioachim al III-lea, fostul Patriarh de Constantinopole. Printre streinii binevoitori față de călugării români pomenește pe proistosul Alexandru dela Lavra și pe Arhiereul Nil.

Putem conchide, din cele înfățișate până aci, că dealungul veacului al XIX-lea, ca și în veacurile precedente, legăturile Țării noastre cu Muntele Athos, stabilite prin intermediul călătorilor, sunt aproape neîntrerupte.

La începutul veacului călătorii, în majoritate clerici, nu sunt

¹ Publicată, dimpreună cu răspunsul acestuia, în broșură, sub titlul: Arhim. Nifon, *O scrisoare dela Sfintu Munte*, București, 1899.

² Aceștia mai fuseseră împreună într'o altă călătorie pe la muntele Sinai. Cf. *Răspunsul* lui Pimen Piteșteanu (p. 14). Tot de aci aflăm că un unchiu al Arhiereului Pimen, al cărui nume nu ni-l dă, călătorese la Prodrom „tocmai atunci când se ridicau sfintele oruci pe cupolele frumoasei biserici, cu hramul Botezul-Domnului”, ajutând și el la înfrumusețarea acestui locaș (p. 15).

Dealtfel, tot în a doua jumătate a sec. al XIX-lea mai fuseseră la Sf. Munte Gherman Diaconovici și Veniamin Piticarîu, ambii ajunși apoi egumeni la m-rea, Rîșca (jud. Suceava). Cf. Arhiereul Narcis Crețulescu, *Istoria Sfintei Mănăstiri Rîșca din județul Suceava*, Fălticeni, 1901, p. 121—123. Ultimul a adus de acolo o icoană a Maicii Domnului, făcătoare de minuni, pe care a așezat-o în Sf. m-re Rîșca.

Arhim Grigorie Stoenescu, fostul stareț al m-rei. Bogdana (Bacău), stătuse mai mulți ani, în aceeași vreme, în chilia Sf. Artemie din Sf. Munte. Cf. Protosinghelul Glicherie Lovin, *Monăstirea Bogdana din jud. Bacău*, Chișinău, 1926, p. 51—52.

³ La încheierea scrisorii spune că pleacă spre Zograf (p. 10).

decât creștini veniți spre închinare și desăvârșire sufletească în lumea idealului Ortodoxiei.

Pe măsură ce înaintăm înăuntrul veacului, începe să se manifeste, mai întâi timid și apoi tot mai puternic, sentimentul național, care va sfârși prin a-și subordona și religia.¹

M A R I A V U L C U

¹ Aproape că nu mai e nevoie să pomenim că în secolul al XX-lea numărul călătorilor este tot așa de mare. Amintim, dintre aceștia, pe: Prof. Badea Cireșeanu, Gh. Balș, Stoica Nicolaescu, Marcu Beza, Veniamin Pocitan și Gala Galaction.